

ABDÜLMÜN'İM el-ÂMİLİ

(عبدالمعتمد العاملي)

**XVI. yüzyılda İran'da yaşayan
bir astronomi bilgini.**

Doğum ve ölüm tarihleri bilinmemektedir. Hakkındaki bilgilerin tamamı, bugüne intikal eden tek kitabından elde edilmiştir. Bu kitap, 970'te (1562-63) Farsça olarak kaleme aldığı, bugün yalnız bir yazma nüshası bulunan (British Museum P., Add. 7702), fakat ilk sayfası kaybolduğu için adı bilinmeyen bir eserdir ve ilim âleminde *Kitâb-ı Ta'lim-i Âlât-ı Zîc* olarak tanınmaktadır. Âmilî bu eserde, Safevî Hükümdarı Şah Tahmasb'in (1524-1576) İsfahan'da sarayının bir salonunda kurdurmak istediği rasathane için hazırladığı planlar ve bu rasathanede kullanılacak âletler hakkında ayrıntılı bilgiler vermiştir. Kitapta bundan başka İskenderiye, Merâğa ve Semerkant rasathaneleriyle buralarda kullanılan âletler hakkında da bilgiler bulunmaktadır. Bugün, Âmilî'nin hazırladığı planların mükemmel olduğu görülmekte, ancak bu rasathane projesinin gerçekleştirilmediği de bilinmektedir. O, eserinde ayrıca elde mevcut *zîc** cetvellerinin, otuz yıl süreceğini hesapladığı gözlemlerden sonra yeniden düzenlenmeleri gerektiği görüşünü de ileti sürmüştür.

BİBLİYOGRAFYA :

H. Suter, *Matematiker*, Leipzig 1900, s. 192; Aydın Sayılı, *The Observatory in Islam*, Ankara 1960, s. 288-289; Storey, *Persian Literature*, London 1972, II/1, s. 85; D. Pingree, "Abd-al-Mon'em Âmeli", *Elr.*, I, 130.

SADETTİN ÖKTEKİN

ABDÜLUZZÂ (Benî Abdüluzzâ)

(بنو عبدالمعتمد)

Kureyş kabilesinin bir kolu.

Adını Hz. Peygamber'in atalarından Kusay b. Kilâb'ın dört oğlundan biri olan Abdüluzzâ'dan alan kabile, onun Esed adlı oğlunun soyundan teşekkül etmiştir. Bu kabileye mensup bazı şahıslar gerek Câhiliye döneminin, gerekse İslâmî devrin önemli simaları arasında yer almışlardır. Bunlardan bazılarının adları şöyledir: Huveylid b. Esed, Varaka b. Nevfel, Hz. Hatice, Zübeyr b. Awwâm, Abdullah b. Zübeyr, Osman b. Huveyris, Hakîm b. Hizâm. Abdüluzzâ

kabilesi mensupları IV. (XI.) yüzyıla kadar Hicaz yöresinde varlıklarını sürdürmüşlerdir.

BİBLİYOGRAFYA :

Zübeyr, *Nesebü Kureyş* (nşr. E. Lévi—Provençal), Kahire 1982, s. 205-250; İbn Kuteybe, *el-Ma'ârif* (nşr. Muhammed İsmâil es-Sâvî), Beyrut 1390/1970, s. 32-33; İbn Hazm, *Cemhere* (nşr. Abdüsselâm M. Hârûn), Kahire 1982, s. 117-125; İbn Haldûn, *el-İber*, Bülak 1284—Beyrut 1391/1971, II, 327-328; Kalkaşendî, *Nihâyetü'l-ereb*, Beyrut 1405/1984, s. 306-307; Kehhâle, *Mu'cemû kabâ'ili'l-'Arab*, Beyrut 1982, II, 725; Zirikî, *el-Âlâm* (nşr. Züheyr Fethullah), Beyrut 1984, IV, 11-12.

AHMET ÖNKAL

ABDÜLVÂDİLER

(بنو عبدالواد)

**Mağrib'de hüküm süren
bir Berberî hânedanı
(1235-1550).**

Kurucusu Yağmurasan'ın babası Zeyyân'a nisbetle bu hânedana Benî Zeyyân veya Zeyyânîler de denilmektedir. Abdülvâdîler, Zenâte Berberî kabilesine mensup olup komşu ve akrabaları Benî Merîn ve Benî Tûcîn gibi göçebe olarak yaşamışlar ve Avrâs civarına kadar ulaşarak bir süre çok geniş bir bölgeyi işgal etmişlerdir. Ancak Hilâlî Arapları'nın istilâsı ile (XI. yüzyıl) göçebe Zenâteliler doğuya doğru sürülerek kendi yerlerini göçebe Araplar'a bırakmaya ve Ceza-yir'in Vahran (Oran) bölgesindeki yüksek yaylaya göç etmeye zorlandılar. Bu ülkenin XII. yüzyıl başlarında Muvahhidler tarafından istilâ edilmesi Abdülvâdîler'in işine yaradı ve özellikle Murâbitlar'dan Benî Gâniye ile yapılan savaşlarda Muvahhidler'in sadık bir müttefiki olduklarını gösterdiler. Fakat daha sonra Muvahhidler'in zayıflamasıyla mahallî reisler bu devlete itaat etmekten vazgeçmeye başladılar. Nitekim Benî Abdülvâd aşiretinin reisi olan Yağmurasan (Yağamrasan) b. Zeyyân, 1235 tarihinde Abdülvâdîler Devleti'ni kurdu ve hükümdarlığı, Muvahhidler'den Abdülvâhid er-Reşid tarafından verilen bir beratla tasdik edildi.

Kısa zamanda başarılı bir idareci olduğunu gösteren Yağmurasan, kendi kabile gruplarını çöldüren Vahran eyaletinin ovalarına toplayarak kuvvetli bir devletin hükümdarı oldu. Muvahhidler'den Ebû Hasan Ali es-Sâid, atalarının devletini yeniden canlandırmak gayesiyle güçlü bir ordunun başında hare-

kete geçtiyse de Tlemsen'i kuşatmak üzere iken Yağmurasan ile yaptığı bir çarpışmada öldürüldü (1248). Olayların bu şekilde gelişmesine rağmen Yağmurasan, Muvahhidler'in vassali (tâbi) olarak kaldı. Son Muvahhid hükümdarlarını, Fas'ı hâkimiyetleri altına almış olan Merînîler'e karşı destekledi, ancak Muvahhidler'in yıkılmasından sonra Merînîler ile karşı karşıya geldi. Abdülvâdîler ile Merînîler arasında tarihi eskiye giden bir çekişme vardı ve bu çekişme her iki kabilenin de hânedan kurması üzerine daha da arttı. Bu sebeple Yağmurasan, Kuzey Afrika'da ve İspanya yarımadasında Merînî harekâtına karşı Gırnata Sultanı Muhammed el-Gâlib ve hristiyan Kastilya Kralı X. Alfonso ile üçlü bir anlaşma imzaladı. İleri görüşlü bir devlet adamı olan Yağmurasan, kurucusu olduğu devletin siyaseti ile ilgili fikirlerini oğlu Ebû Saîd Osman'a, Merînîler'e karşı yalnız savunma ve uygun durumlarda Hafsîler aleyhine genişleme şeklinde vasiyet etti. Yağmurasan, kırk sekiz yıl süren hükümdarlığından sonra 1283 yılında öldü.

Yağmurasan'ın ölümünden sonra yerine oğlu I. Osman geçti (1283-1304). Bu dönemde meydana gelen önemli olaylardan biri, Tlemsen'in Merînî Sultanı Ebû Ya'kûb el-Mansûr tarafından kuşatılmasıdır. Merînîler sekiz yıl üç ay süren bu muhasaradan hiçbir netice elde edemediler. Abdülvâdîler, I. Mûsâ zamanında (1308-1318) doğuya doğru genişleme fırsatı buldular. Onun halefi I. Abdurrahman devrinde (1318-1337), Merînîler'den Ebû'l-Hasan tekrar Tlemsen'e hücum ederek iki yıllık bir kuşatmadan sonra 1337'de şehri ele geçirdi. Bu olay Abdülvâdîler Devleti'nde yaklaşık on yıllık bir kesintiye sebep oldu. Abdülvâdîler II. Osman (1348-1352) ve kardeşi Ebû Sâbit vassıtasıyla Merînîler'in hâkimiyetinden kurtuldular (1348); ancak bu bağımsızlık çok kısa sürdü. Merînîler'den Ebû İnân tarafından 1352'de Tlemsen'in tekrar zaptedilmesi ile Abdülvâdîler Devleti'nde ikinci bir fetret devri başladı. 1359'da yeniden bağımsızlıklarını kazanan Abdülvâdîler, II. Mûsâ zamanında (1359-1389) nisbî bir hareket serbestliği kazandılar ve Hafsîler'in hâkimiyetindeki topraklara doğru genişlemeye çalıştılar. Fakat 1366'da Bicâye'ye (Bougie) düzenlenen bir sefer bozgun ile neticelendi. Öte yandan Merînîler'in istilâ tehditleri de sü-